

В поетовій свідомості поступово утверджується думка про вищу доцільність страждань, бо грікі переживання і різкі перепади настроїв, мрій, спогадів викрешували іскри поезії. «Благословляю твою сваволю, // дорого долі, дорого болю. // На всерозхресті люті і жаху, // на всепрозрінні смертного скрику // дай, Україно, гордого шляху, // дай, Україно, гордого лику» («Уже Софія відструменіла...»).

Образ «дороги долі», «дороги болю» виводить стихію подій реального буття на рівень логічної закономірності, навіть якогось месіанського призначення власної життєвої долі, хоч, безперечно, Стус не прирікав себе задалегідь на жертовність. Обставини життя мимоволі визначили саме такий драматичний розвиток подій, і поет вхопився, мов за рятівну «зелену паличку», за це страдницьке своє покликання: «Сховатися од долі – не судилось. // Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя. // І ось ти – все, // що снилось як смертеіснування й життєсмерть. // Тож іспитуй, як золото, на пробу // коханих, рідних, друзів і дітей: // а чи підуть крізь сто твоїх смертей тобі услід? // А чи твою подобу збагнуть – // бодай в кінці життя? // Чи серцем не жахнуть од ознобуна цих всебідах? // О, коли б знаття... («Сховатися од долі – не судилось...»)). Він визнає свою фізичну здоланість і приймає її стоїчно, як фатум.

Водночас це відчуття смертеприреченості захоплює його, втішає й допомагає усвідомити вищу доцільність того, що сталося. Жертовність розпросторюється на все, чим жив поет, навіть більше того – «вимагає» повсякчасної поживи, аби цей вогонь розгорявся і підтримував багаття поетичного палахкотіння. І «мука жертовна, і жертовна молитва, жертовна клятьба, жертовна любов і прокльони» – вивищують його над реальним станом речей, виправдовують і певною мірою ослаблюють фізичні страждання, гоять хворобливі стани, руйнують межу між філософським примиренням зі смертю і природним інстинктом збереження життя.

Стус Д. В.
(*м. Київ*)

СТАНОВЛЕННЯ ПОЕТА

Вміння тримати планку вимог внутрішнього світу до своїх учинків – «гідно/не гідно» – на захмарній висоті й дозволило Василеві Стусу в історичних умовах другої половини ХХ віку достойно витримати всі

випробування, що випали на його долю. Як же формувалось те внутрішнє, із якого проросли не лише вірші й твори, але – і це, може, навіть більш істотно – той стиль життєвої поведінки, що був названий сучасниками поета невмінням проходити повз чужий біль та розпач?

Здається, що саме всевідкритість до болю й страждань доби робить поетову постать всепринадною й усевідштовхуючою водночас: байдужих нема – або повне сприйняття і захоплення, або таке ж повне неприйняття й заперечення його способу життя. За такої поляризації, здається, можна припустити, що особистість Василя Стуса опинилася на перетині тих силових ліній, які спричинили перетворення людини з натовпу (звичайної людини) в *«людину з біографією»*. З цього приводу Ю. Лотман писав, що *«зовсім не кожен, хто реально існує в даному суспільстві, має право на біографію»*. Адже кожен тип культури *«формує свої моделі “людей із біографією” і “людей без біографій”, «...кожна культура витворює у своїй ідеальній моделі тип людини, чия поведінка цілковито зумовлена системою культурних кодів, і людини, яка володіє певною свободою вибору своєї моделі поведінки»*.

Яскрава біографія – то завжди «виламування» з узвичаєного, порушення канонів, творення власного кодексу честі й нетипових поведінкових стереотипів, що визнаються суспільно значимими настільки, наскільки служать іншим взірцем у визначенні вже їхніх життєвих стратегій. Таке творення та викохування особистості з гордим і незалежним профілем – річ значно складніша за будь-яку літературну творчість. Адже література – передусім спроба осмислення світу мистецькими засобами. Натомість життєтворчість – це творення себе, своєї долі, а відтак і світу довкола себе. І ця боротьба особистості за право бути зреалізованою в окремих випадках реально впливає на існуючий стан суспільства, що викликає більшу чи меншу реакцію (трансформацію, видозміну) останнього. І нехай ці слова звучать надто високо, але тільки так, на високих регістрах суперечностей, можна вести мову про Василя Стуса.

Внутрішнє прагнення самореалізації поета природно збігалось з виразним тяжінням радянської та української інтелігенції перших десятиліть повоєнної доби до філософських ідей екзистенціалізму, які багатьма невіруючими інтелектуалами сприймалися за єдино можливе протиставлення доктрині марксизму-ленінізму.

А що теоретичні праці навіть відносно лояльних до Союзу К. Ясперса, М. Мерло-Понті, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра та А. Камю придбати в оригіналах (про переклади не могло бути й мови) щастило одиницям, то загальні уявлення про цей філософський напрям формувалися завдяки

«вилуццуванню» зерен смислу з огульної критики екзистенціалістів марксистськими філософами. Звісно ж, це не давало можливості скласти чітке уявлення про екзистенціалізм як філософський напрям, але, натомість, дозволяло кожному зацікавленому на свій розсуд доповнювати доктрину індивідуально близькими уявленнями про те, якою вона мала б бути. І те, що екзистенціалізм проголошував людську індивідуальність найвищою цінністю, а подальше буття світу пов'язував саме з самореалізаціями кожного, робило саме цю, а не іншу філософську доктрину найбільш впливовою у формуванні не лише молодого Василя Стуса, а багатьох молодих людей, які входили в життя наприкінці 1950-х – початку 1960-х років.

Певною мірою саме уявлений та індивідуально доповнений екзистенціалізм допоміг В. Стусові розпочати цілеспрямовану роботу над творенням себе внутрішнього, справжнього, за якого не соромно. До того ж, для психологічного типу Стуса дуже близькою виявилася ідея щоденного життя «на межі» – між життям і смертю, «за максимумом». А тому остаточно звільнитися від переважного впливу ідей екзистенціалізму поетові вдалося лише на початку 1970-х років. Як слушно зауважив Іван Дзюба, Василь Стус переростає екзистенціальне світопочування, розмикаючи його *«в переживання долі свого народу і у приналежність йому, у подвиг задля нього»*.

Процес становлення особистості Василя Стуса фактично закінчується напередодні арешту 1972-го року. Далі все було просто й зрозуміло. Незрозумілим залишалося лиш одне: чи зможеш ти, Василь Стус, як мільйони твоїх попередників, заплатити нелюдську ціну. Ця розтягнена на десятиліття плата за право бути собою доповнює горизонти наповнення стрімкою вертикаллю зростання.

Тарнашинська Л. Б.
(м. Київ)

«СЕРЦЕМ НАВСТІЖ ВІДКРИТИМ СТОРЧ ГОЛОВОЮ»: ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ВАСИЛЯ СТУСА

Українське шістдесятництво як унікальне художньо-естетичне явище ХХ ст. *a priori* було покликане своєю «практичною філософією» образного розмислу обрати *філософію серця*, що її увиразнили в українській антропологічній думці як домінуючу філософему Г. Сковорода і П. Юркевич. Саме кордоцентризм дає підстави говорити про національну